
Снежана Радић

**ПРИЛОГ ЗА ИСТОРИЈСКУ БЕЛЕШКУ ОНО ВАЉЕВО (1944–1947)
– ОДСЕК НАРОДНЕ ИМОВИНЕ (1945–1947) 1944–1947**

УВОД

У Београду је, 21. новембра 1944. године, на седници Председништва АВНОЈ-а усвојена Одлука о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи над имовином неприсутних лица и секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле.¹ Ова Одлука ступила је на снагу 6. фебруара и тек тада су се стекли услови за доношење законских и подзаконских прописа везаних за државну својину.

Темељ нове социјалистичке државе био је у државној својини. Зато је Одлука била основни нормативни акт младе државе којом су регулисане категорије имовине у државној својини и права и обавезе новооснованих органа за управу народним добрима. У почетку, циљ Одлуке је био да се подржављена или секвестрирана имовина стави под надзор Државне управе народних добара (у даљем тексту ДУНД) и на тај начин изврши максимално "искоришћавање те имовине за планску производњу" и за успешну економску обнову и изградњу земље.

Појам имовине дефинисан у Одлуци обухватао је: непокретна добра, покретна добра и права, односно земљишне поседе, куће, намештај, шуме, рударска права, предузећа са опремом и залихама, хартије од вредности, све врсте платежних средстава, ауторска права и сва остала права по основу права на имовину.

I. ОРГАНИЗАЦИЈА И ДЕЛОКРУГ ПОСЛОВАЊА

Правилником о организацији ДУНД-а² био је одређен статус и делокруг пословања.

1 МИАВ, Фонд ОНО Ваљево, Одсек народне имовине 1945 – 1947, К1, ПА (Одлука је објављена у Службеном листу ДФЈ 2/45)

2 Правилник је ступио на снагу 9. фебруара 1945. године, а објављен је у Службеном листу ДФЈ 3/45

Привредни одсек ОНО Ваљево добио је 17. јануара 1945. године распис³ (који је уједно и наредба и упутство) од Повереништва привреде да је у њему основана Српска управа народних добара и да је њеним оснивањем у својину Србије прешла:

”1. Сва имовина немачког Рајха и његових држављана на територији Србије.

2. Сва имовина лица немачке народности, изузев оних који су се борили у редовима НОВ и ПОЈ...

3. Сва имовина ртаних злочинаца и њихових помагача...”

Даље, у тексту пише да окружни одбори треба при својим привредним одељењима да организују тела која ће бити органи ове Управе. Ова тела су морала ”чинити поштени, поуздани и стручни људи”, јер су у питању ”милионске вредности народне имовине које се расипају и развлаче”. Зато је требало у најкраћем року, по одређеним критеријумима прикупити податке о имовини на територији округа.

Поступајући према поменутом акту, Привредни одсек ОНО Ваљево, 22. јануара 1945. године,⁴ известио је Повереништво привреде АСНОС-а – Српску управу народних добара, о преузетим мерама за попис, процену и преузимање народних добара. Од интендатуре Команде места Ваљево тражили су попис народне имовине која је водила инвентар и са том имовином располагала, а од Војног суда ваљевске војне области спискове осуђених лица. У том периоду Одсек народне имовине још није био основан из ”техничких разлога”, већ је целокупан посао обављао Србољуб Расулић, дипломирани правник. Нејасна је била и организација службе и није се знало: да ли ће тело бити самосталан орган у оквиру Привредног одсека или изван њега; да ли ће имати функције одељења, одсека, подосека или реферата; какав ће назив носити; да ли ће директно контактирати са Повереништвом или преко Привредног одсека ОНО и читав низ других питања.

Актом од 24. фебруара 1945. године⁵ Повереништво привреде АСНОС-а је обавештено да је у Привредном одељењу ОНО Ваљево основан Одсек управе народних добара, а да је шеф Србољуб Расулић.

Деликатност посла Одсека, евидентирање и преузимање народне имовине, захтевала је велику одговорност. Поред тога, посао је био обиман и у почетку отежан због дотадашњег начина рада Команде места Ваљева, која није Одсеку пружила праве евиденције са уредним и потпуним подацима. До тада је конфискација вршена у корист фонда за НОБ и покретна добра су углавном била утрошена за потребе војске. Континуитет организације посла ометале су војне власти у два правца: прво, биле су нерегулисane компетенције између војних и народних власти (па нпр. по ставу

3 МИАВ, Фонд ОНО Ваљево; Одсек народне имовине К1, ПА, дел. 111/45

4 Исто, К1, ПА, дел. бр. 160/45

5 Исто, К1, ПА, дел. бр. 265/45

Војног суда војне области западне Србије конфискацију и даље треба да врше војне команде, а не народне власти) и друго, што су, врло често, способни људи из Одсека мобилисани од стране војних власти у војне јединице.

Одсек управе народних добара Србије ОНО Ваљево спроводио је конфискације имовине, пратио и убирао приход од непријатељске имовине, евидентирао све што је везано за народну имовину и координирао рад реферата при срезovima ваљевског округа, а све на основу Закона о конфискацији и извршењу конфискације.⁶

Конфискације имовине спроводиле су трочлане комисије. У ваљевском округу било је шест комисија; пет за срезове и једна за град Ваљево. Посао су обављале записнички, према пресудама надлежних судова. Лица којима је био повређен правни интерес спроведеним извршењем, имала су право жалбе Одељењу унутрашњих послова ОНО. Тек после тога, надлежни срески судови доносили су одлуке и закључке да се у смислу Одлуке АВНОЈ-а, право власништва конфисковане имовине пренесе на државу. Тада је имовина брисана из јавних књига и добра су постајала народна добра. Најтежи део посла била је стварана процена вредности конфисковане имовине.

Право располагања конфискованом имовином имао је ДУНД. Земљишне поседе, шуме и куће у пословно руководство добијали су месни и срески народни одбори. Приходи који су убирани, на пример од станарина конфискованих кућа, директно су упућивани Председништву АСНОС-а – Управи народних добара Србије.

Конфискована предузећа и рудници (у зависности од локалног, окружног или републичког значаја) предавана су на пословно руководство и управљање одговарајућем одељењу окружног одбора или надлежном министарству. Постављало се питање шта и како са запосленима у тим предузећима и рудницима, а што је у складу са новим својинским односима и влашћу. У том смислу Повереништво за индустрију НКОЈ послало је решење и упутство⁷ 15 фебруара 1945. године о поступању према затеченом особљу у предузећима под управом ДУНД-а и решење о проглашавању неважећих свих уговора које су склопили бивши власници, као и о широким овлашћењима делегата – принудних управитеља о пријему и отпуштању радника. Послати су и критеријуми под којима се може задржати радно место, а односили су се на "политичку исправност запослених лица у предузећима за време окупације", а затим следе: стручност, материјално стање запосленог, финансијске могућности предузећа и последњи критеријум да се сви способни и спремни окупе на обнову земље.

6 Поменути закон је објављен у Службеном листу ДФЈ бр. 40 од 9. 6. 1945. а пречишћен текст истог Закона је објављен у Службеном листу ДФЈ 61/46

7 МИАВ Фонд ОНО Ваљево, Одсек народне имовине, К1, ПА, без деловодног броја од 15. фебруара 1945. године

Комисије за конфискацију, и поред детаљних упутстава нису радиле ваљано и брзо. Спискови конфисковане имовине завршени су и комплетирани тек средином маја 1945. године и то на срезове: ваљевски, подгорски и колубарски. Док, за тамнавски срез комисија није била ни конституисана, а комисија за посавски срез посао је поверила месним одборима.

Поред стално присутних проблема проистеклих из природе посла, Одсек је имао још неке: није имао довољно стручног кадра, средстава за рад (на пример за машину за куцање), иако се из извештаја о раду види да је слао позамашне суме новца УНД.⁸

Средином 1945. године престале су са радом комисије за конфискацију и сав посао су преузели срески народни судови, што је изазвало, поновни застој у раду Одсека.

Уследила је нова организација управе народних добара. Према Упутству број 1,⁹ а на основу Правилника о делокругу и организацији Земалске управе народних добара Србије (у даљем тексту ЗУНДС), од 5. септембра 1945. године, сви одсеци и реферати при народним одборима постали су њен саставни део. Њихово целокупно пословање било је подређено општој контроли и вођено је по добијеним упутствима од ЗУНДС-а. Одсеком ОНО Ваљево руководио је шеф, а среским рефератима управљао је референт. Одсецима и рефератима као делокруг посла била је одређена "домаћинска" управа над добрима у државној својини или која ус под секвестром државе, а налазе се на територији округа, и да се добра попишу и процене. О свом раду морали су сваког месеца да извештавају ЗУНДС. Управа је требало да делује брзо и ефикасно, да би се народна добра што пре употребила за обнову и развој земље. На основу архивске грађе може се закључити да је рок завршетка тих послова био крај 1945. године.

У јануару 1946. године ЗУНДС је проследио наредбу и упутство¹⁰. Председништва привредног савета ФНРЈ о ликвидацији ЗУНДС-а и њених органа до 1. марта исте године. Према упутству, функције републичких УНД-а требало је да преузму одговарајућа републичка министарства. Зато је наложено да се заврше сви поступци конфискација по чл. 28 и 30 Закона о конфискацији; да се заврше све евиденције о конфискованој имовини и да се утврди вредност народних добара. Имовина "локалног значаја" (као таква, процењена је од надлежних министарстава) остављена је на управљање народним одборима.

Укидање ЗУНДС-а није подразумевало аутоматски прекид послова проистеклих из Одлуке АВНОЈ-а из 1944. године. Наиме, дошло се до закључка да се тај посао мора продужити, без обзира на ликвидацију његових управних органа и да читаво пословање треба пренети на републичку владу.

8 Исто, К2, IIIA – Извештај о раду за новембар 1945. године достављен 14. децембра 1945. године

9 Исто, К1, IIA, дел. броја од 5. септембра 1945. године

10 Исто, К3, IIA дел. број 161/46

У складу са овим, ЗУНДС је издао Уредбу о ликвидацији ЗУНДС-а објављену у Сл. Гласнику Србије бр. 18, од 27. априла 1946. године.

Уместо ЗУНДС-а формирано је Одељење народне имовине при Председништву владе НР Србије; одсеци народне имовине при окружним народним одборима; у срезовима, и изузетно у месним народним одборима, реферати.

Придржавајући се Уредбе и њеног тумачења¹¹ Одсек управе народних добара променио је назив у Одсек народне имовине, који је задржао до престанка са радом.

Новоформирани Одсек добио је у задатак правно обухватање, имовинско правну заштиту и евиденцију целокупне народне имовине и имовине под секвестром на територији ваљевског округа. Осим тога, Одсек је усклађивао рад реферата и осталих органа у самом Одсеку и реферата по срезовима.

Да би се остварили постављени задаци унутрашња организација Одсека народне имовине имала је два реферата: правни и евидентни. Правни реферат вршио је послове правног обухватања имовине и имовинско правну заштиту, а евидентни реферат је прикупљао све податке о народној имовини. Сам поступак сређивања списка сматран је важним задатком, јер је "свака имовинска маса морала имати свој предмет са свим списима и документима".

У 1947. години Одсек је радио два месеца, по наредби Председништва Владе ФНРЈ пов. бр. 1788. Председништво Владе НР Србије – Одељење народне имовине издало је решење¹² 1. фебруара 1947. године о ликвидацији комисија, одељења и одсека на тај начин што ће бити извршен пренос послова ових органа који имају у пословном руководству одговарајућу имовину, а све према члану 3. раније поменуте Уредбе о ликвидацији ЗУНДС-а из 1946. године. Као задњи рок за ликвидацију одређен је 10. фебруар 1947. године.

Сва досијеа појединих имовинских маса предата је надлежним органима. Тако је на пример имовина републичког значаја предата одговарајућем републичком министарству. Општа архива ван досијеа, картотека лица осуђених на конфискацију и инвентар предати су Општем одељењу ОНО Ваљево.

Последњи заведени акт у Одсеку народне имовине ОНО Ваљево носи деловодну ознаку 7600 са датумом од 26. фебруара 1947. године што показује да ликвидација Одсека није спроведена у задатом року.

Последњи назив Одсека гласи:

(препис штамбиља)
(ГРБ ФНРЈ)

11 Исто, КЗ, ПА, дел. број 1241/46

12 Исто, К8, ПА, дел. број 5038

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ОКРУЖНИ НАРОДНИ ОДБОР
ОТСЕК НАРОДНЕ ИМОВИНЕ

Бр. _____

_____ 194__ године

ВАЉЕВО

Званично, Одсек је радио две године од 1945. до 1947. године, мада има архивске грађе и из 1944. године. У том периоду функцију шефа Одсека обављало је више лица. У 1945. години шеф је био Србољуб Расулић (дипломирани правник), затим С. Д. Јованић, а у другој половини године Драгутин Ћосић. Почетком 1946. године Одсеком је руководио Бранко Тадић, а од јула исте године, па до ликвидације Одсека шеф је био Селимир Живановић. У Одсеку је било четворо запослених.

II. НАЧИН СРЕЂИВАЊА И СТАЊЕ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ

Одсек народне имовине је саставни део фонда ОНО Ваљево 1944 – 1947. године. Према слободној процени архивског радника, сачувано је око 70% архивске грађе. Хронолошки оквир грађе је 1944 – 1947. г. што је и стварно стање, без обзира што је датум оснивања Одсека крај фебруара 1945. године.

Детаљном архивистичком сређивању Одсека народне имовине приступило се крајем 1990. године. По прегледу архивске грађе и утврђивања стања, урађен је класификациони план.

Приликом сређивања архивске грађе коришћен је принцип слободне провенијенције комбинован са тематским начином сређивања. Извршено је занемарљиво излучивање (само дупликати неких аката). На основу архивске грађе може се констатовати да је регистратурско пословање било комбиновано (централизовано и децентрализовано).

Архивска грађа Одсека запакована је у 8 архивских кутија. Свака кутија има унутрашњу и спољашњу листу (етикету). Спољашња листа (етикета) носи назив Архива, назив фонда, назив одсека, распон година и организациону јединицу односно врсту грађе. Унутрашње листе су детаљније и поред ових општих података у њима је исписан кратак садржај значајнијих аката.

Због деликатности садржаја архивске грађе урађен је азбучни регистар за сва лица којима је имовина конфискована, секвестрирана или им је изречена казна као народним непријатељима. Прилагођавајући регистар начину сређивања архивске грађе, уз сваку унутрашњу листу као прилог дати су спискови лица (урађени по срезовима у ваљевском округу). На тај начин веома лако могу се пронаћи тражени подаци или само помени у архивској грађи, за наведена лица у списковима.

САДРЖАЈ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ

Према анализи, а на основу расположивих података из архивске грађе, унетих у азбучни регистар, евидентирано је 1024 лица. За 842 особе формиран су картони за картотеку лица осумњичених на конфискацију имовине. Посматрано по срезовима ваљевског округа број тих лица изгледа овако: ваљевски 167 (85); подгорски 191 (10); колубарски 186 (24); тамнавски 110 (45) и посавски 188 (24). Бројеви у заградама означавају лица за која нема картона већ о њима има неких трагова, помена или података у разним списковима, пресудама, записницима о конфискацијама и другим актима.

Картони су обрађени односно попуњени од августа до новембра 1946. године и садрже личне податке о лицима којима се имовна конфискује, правни основ обухватања имовине (по одлуци суда, или на основу чл. 28 и 30 Закона о конфискации) и податке о конфискованој имовини. Интересантне су тачке IX и X, јер из прве се види разлог због којег је имовина конфискована, а из друге како су нове власти спроводиле конфискацију. Наиме, тачка IX се односи на "рад и држање осуђеног односно осумњиченог лица за које се пружају подаци, за време окупације" а тачка X је напомена у којој се износи да ли има каквих спорова везаних за дату имовину.

У тачки IX најчешће пише: "Био у четницима ДМ", "Активни четник ДМ", "Сарађивао са четницима и окупатором" или кратко "Непријатељски". Има и ширих формулација као: "За време окупације био у четницима ДМ као официр. Као четник клао и батинао људе"; "Био у четницима ДМ као кољач"; Држања за време окупације био је доброг. Доцније мобилисан у четнике"; "За време окупације био у четницима. Имао је добро држање према народу". За 25 лица од 842 лица под тачком IX писало је: "Имао је добро држање за време окупације", или да је држање "Непознато".

Пажљивом анализом картона може се уочити да је један број лица био насилно мобилисан у четнике, али да су имали "добро држање према народу", што су нове народне власти отворено признавале. Исто тако, да се уочити да су нека лица осуђена на конфискацију, не зато што су чинили зло народу већ једноставно што материјално добро стоје па им се приписивало да су "привредни сарадник окупатора", "што је прикрио већу количину предмета потребних за вођење НОБ-а" (а у питању је сапунџија, прим. аутора).

Под тачком X поменутих картона најчешће је писало да је "обустављен поступак конфискације пошто осуђени нема имовине", или зато што је "имовина остављена породици као минимум за издржавање" без обзира на тежину причињених кривичних дела. Тако од 842 евидентирана лица поступак конфискације обустављен је код 595 лица из наведених разлога.

Када се анализира врста конфисковане имовине, види се да је у ваљевском округу највише конфисковано пољопривредних добара, укупно 845,97 хектара, а од тога: оранице 604,95 хектара, ливаде 111,44 хектара, шума 65,01 хектара, пашњака 35,11 хектара, воћњака 15,21 хектара и неплодног земљишта 13,96 хектара. Код 63 лица са територије округа одузете су једна или више кућа: у посавском срезу од 14 лица 28 кућа; тамнавском од 8 лица 16 кућа; колубарском од 9 лица 15 кућа; подгорском од једног лица 2 куће и у ваљевском од 31 лица одузете су куће, али нема тачан број кућа.

Овај кратак преглед и пресек садржаја архивске грађе Одсека народне имовине илустративно говори о томе како је текао процес стварања државне својине као владајућег облика својине и темеља нове власти.